

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Завальнюк К.В. Лінія часу: Український вектор. Хронологічний довідник / К.В.Завальнюк, Р.М. Зелінський. – Хмельн.: ІРД, 2014.
2. Митрофаненко Ю.С. Феномен «множинної суверенності» революційної доби 1917-1920 рр. у контексті процесів національного державотворення / Ю.С. Митрофаненко // НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА: історичні процеси, події, постаті. Вип. 12, 2014.
3. ЦДАВО України, ф. 1362, оп. 1, спр. 1.
4. Держархів Вінницької обл., ф.Р-6023, оп. 4, спр. 17390, Т. 1.
5. ЦДАВО України, ф. 1419, оп. 1, спр. 11.
6. ЦДАВО України, ф. 1419, оп. 1, спр. 25.
7. Держархів Вінницької обл., ф.Д-286, оп. 4, спр. 1.
8. Там само, оп. 1, спр. 96.
9. ЦДАВО України, ф. 1419, оп. 1, спр. 17.
10. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 58.
11. Бондаренко О.Г. Роздоріжжя. Історичний нарис. – Київ: Видавництво «Стікс», 2013.
12. Вінниця. Історичний нарис: наукове видання / гол. редактор проф. А. М. Подолинний, (коп. авт.) – Вінниця: Книга-Вега, 2007.
13. ЦДАВО України, ф. 1419, оп. 1, спр. 7.
14. ЦДАВО України, ф. 1419, оп. 1, спр. 14.
15. Держархів Вінницької обл., ф.Д-286, оп. 1, спр. 98.
16. Хроніка // Народня думка. – 1919. – №1.
17. Там само. – №5. – С.
18. Держархів Вінницької обл., ф.Д-286, оп. 3, спр. 11.
19. Хроніка // Народня думка. – 1919. – №. 3.
20. Там само. – №4.
21. ГДА УСБУ Вінницької обл., спр. 8217.
22. Допис. Гайсинський повітовий селянський з'їзд // Шлях. – 1919. – №. 24.

Рекрут Валерій

БІЛОГВАРДІЙСЬКА ОКУПАЦІЯ ГАЙСИНСЬКОГО ПОВІТУ (15 ЖОВТНЯ – 15 ГРУДНЯ 1919 Р.)

Восени 1919 р. воєнно-політичні обставини склалися так, що Українській Народній Республіці неодмінно потрібно було захищатися від двох лютих ворогів – більшовиків і білогвардійців. Перші не сприймали української державності, а другі одночасно ненавиділи більшовизм і не могли допустити, щоб Україна (для них Малоросія) вийшла зі складу «єдиної і неділимої» Російської імперії. Більше того, А. Денікін так зненавидів українську державність у формі Директорії УНР, що зважився на крок послухатися рекомендацій Антанти – головних годувальників білого руху. Зокрема, у вересні в Київ прибув американський генерал Е. Джедуайн і представник англійської місії майор Шеер, які наполегливо намагалися переконати денікінське командування про спільний з Армією УНР похід проти більшовицької Росії [1, с. 290]. Однак, навіть потужний тиск з боку Антанти не змінив великодержавної психології одіозного генерала й він категорично не погодився на, без сумніву, привабливий військовий союз. Тому у директиві головнокомандувача штабу військ Новоросійської області ЗСПР від 01.09. 1919 р. генерала А. Денікіна звучало однозначне твердження: *«Ми Української республіки не визнаємо – воюємо за*

єдину Росію... Тому петлюрівці повинні або роззброїтися, або залишити межі Росії» [2, с. 174].

Після літніх боїв 1919 р., становище української армії на фронті під тиском беззаперечних доказів ворожого ставлення уряду А. Денікіна до незалежності України і проведення повномасштабних військових операцій проти армії УНР 24 вересня Директорія УНР змушена була оголосити війну Збройним силам Півдня Росії (ЗСПР) [3, с. 318]. З цього приводу у зверненні Директорії до українського народу читаємо наступне: *«Настає слушний час. Всі хто мають силу і любов до свободи, в кому не згасло стремління до землі і волі, всі, кому дорога демократична, єдина Соборна Українська Республіка, вставайте до посліднього рішучого бою з нашим ворогом.. /.../ і ніколи не дамо їм запанувати над вільним українським народом» [4, с. 3].*

Загалом, на теренах Гайсинського повіту сконцентрувалися досить потужні військові сили Дієвої армії УНР та підрозділи УГА. Зокрема, в гайсинських касарнях розмістилися 7-й Синій полк, 13-Гайсинський піший запасний полк, в Куні – 8-й гарматний Синій полк, а в Гранові – 35-й окремий полк Січових Стрільців УГА [5, с. 2]. У другій половині вересня 1919 р. вже стало ясно, що армія УНР стоїть на порозі масштабних збройних дій проти білогвардійської навали.

Напередодні офіційного оголошення війни Добровольчій армії Голова Директорії С. Петлюра 18 вересня спільно з представником уряду Румунії при штабі Головного Отамана полковником Радулеску та паном Альзбергом – уповноваженим американської місії США, співробітником американської преси «Nev-Jork World» відвідав Гайсин, де зустрівся з військовим гарнізоном і делегаціями від селянства та громадськості повіту [6, с. 4].

Поважні гості у супроводі Головного Отамана відвідали касарні Гайсинського гарнізону, де оглянули шеренги вояків 7-го Синього полку 3-ї Залізної дивізії під командуванням полковника О. Удовиченка та зустрілися з бійцями 13-го Гайсинського полку на чолі з отаманом А. Волинцем, сформованого переважно із місцевих повстанців [6].

У перші дні війни підрозділи 3-ї Залізної дивізії виступили з Гайсина і передислокувалися на лінію Кіблич-Теплик, а згодом героїчно боролися з окупантами під Вапняркою [7, с. 176]. Своєю чергою, отаман А. Волинець відвів 13-й полк ближче до Гайсина, де готувався до оборони міста. Однак, прибувши ближче до рідних сіл, значна частина вояків покинула розташування полку. Командувач Київської групи військ Ю. Тютюнник звернувся до Гайсинського повіткомісара С. Максимчука з наказом вжити усіх заходів для повернення військовиків. В опублікованій 8 жовтня депеші значилося: *«В двохдобовий термін з дня оголошення наказую повернутись до 13 Гайсинського полку всіх дезертирів зі зброєю й покраденим майном; добровільно прибувши до полку будуть каратись по моему наказу дисциплінарно; не прибувши будуть розстрілюватись Ч. 531» [8, с.1].*

На жаль, населення повіту належним чином не відреагувало на звернення Центрального інформбюро до селян і робітників із промовистою назвою *«Чи треба боротися з Денікіним?»*. У тексті вказувалося, що влада білогвардійського генерала *«...принесе нові міцні кайдани на ваші руки. Він вже скасував наші школи, попалив наші книжки...»* [9, арк. 43].

Поглиблювала кризу кадрів в Українській армії позиція частини міської інтелігенції, яка втратила довіру до діючої влади й перебувала в очікуванні денікінців. За даними Гайсинського повіткомісара, міщанство повітових міст і містечок *«виховані в «преклоненій» перед єдиною... Вони зараз чекають тільки часу, коли Денікін прилучить їх до єдиної...»* [10, арк. 12].

На початку жовтня денікінці перейшли у загальний наступ і зайняли Христинівку та Липовець. Забезпечивши можливість мобільного маневру під захистом декількох броньованих потягів, генерал Я. Слащов приступив до реалізації запланованої *«Гайсинської операції»*. В основі наступу передбачалася *«...ударом у напрямку міста Гайсина прорвати петлюрівський фронт на стику армії УНР і Галичан... й у випадку успіху практично знищити Армію УНР як військове з'єднання»* [11, с. 163].

Денікінці, скориставшись даними про значний розрив на стику двох українських армій, 15 жовтня розпочали наступальну операцію. Козача кіннота 4-ї дивізії генерала Я. Слащова в районі Дашева-Гранова прорвала оборону та здійснила рейд у запілля галицьких формувань [12, с. 168].

Частина підрозділів ЗСПР наступали з боку Ладижина. Рухаючись вночі 9 жовтня через Бубнівку, золотопогонники спалили у будинку графа Потоцького 19 дверей і 17 вікон. Також залишили без затишку службовців економії, використавши для обігріву 3 дверей та 2 вікна із їхнього флігеля [13, арк. 25]. Вже 12 жовтня декілька підрозділів Добрармії з'явилися в Куні та Мар'янівці і почали підготовку до участі в *«Гайсинській операції»*.

Сучасні дослідники описують завершення *«Гайсинської операції»* так: *«Вранці 16 жовтня 1-й зведений полк 5-ї білогвардійської дивізії захопив Гайсин. До кінця дня зведена бригада 34-ї дивізії генерала Г. Васильченка відкинула частини 12-ї Київської дивізії і заволоділа ст. Зятківці. Звідси білогвардійці вдарили на бригаду УСС, яка після кровопролитних боїв з дозволу командування була змушена відступити до Ладижина. Поразка українських частин під Гайсином була повною»* [12, с. 169].

Згодом командир 5-ї дивізії ЗСПР генерал Я. Слащов опублікував свої міркування щодо поразки українських військ у вищезазначених бойових діях. На його переконання, *«...слабким місцем його [Петлюри] був поганий стан /.../ духу, керівництво навчанням, обмундировування військ і незгода між галичанами та, власне, петлюрівцями»* [14, с. 33]. Більшість тлумачень Я. Слащова потрібно відкинути. Утім потрібно визнати його висновок, що фактор епідемії тифу в поразці українських військ мав катастрофічний вплив на боєздатність армії УНР.

У складі вказаних вище військових частин Добровольчої армії в операціях активну участь брав відомий 75-й піхотний Севастопольський полк, який раніше дислокувався в касарнях Гайсина. Вийшло так, що у зв'язку з розпадом колишньої царської армії та утворенням у 1918 р. УНР полк припинив своє існування. Цікаво, що напередодні початку *«Гайсинської операції»* на вимогу офіцера підрозділ відродив (13 жовтня 1919 р.) свою попередню назву і вже як окрема одиниця в складі 5-ї дивізії 19 жовтня на чолі з полковником О. Сіліним увійшов до міста [15, с. 436].

Повідомлення про цю подію було розміщене на шпальтах газети *«Народна воля»*, в редакції якої на той час працював І. Миколайчук. *«Перед наступом денікінців на наш повіт, – сповіщав дописувач, – місцеве офіцераство і вся чорна сотня в Гайсині нетерпляче ждали приходу своїх родичів. Виступати самі не виступали, бо активних елементів між ними немає, а до того вони дуже боялися Волинця, котрий був поблизу Гайсина. Денікінців зустріла делегація, складена з попів та підпунків. Командир полку видав відозву, в котрій сказано: «Господа офицеры, соединяйтесь под знаменем родимого вам Севастопольского полка».*

Волинець, котрий виганяв з Гайсина гетьманців і большевиків, зістався зі своїм отрядом в тилу. Між повстанцями зразу ходила думка – при захопленні Гайсина вирізати всіх денікінців прийшлих і місцевих, які вистелять голови з своїх нор» [16, с. 2].

Дійсно, звістка про повернення 75-го Севастопольського полку до Гайсина стала визначною подією для місцевих обивателів і для керівництва міста. Напередодні вступу полку (18 жовтня) міський голова О. Осовський терміново скликав нараду, на якій вирішили почастувати панів-офіцерів за кошти управи, а рядових чинів – за рахунок пожертв колишніх службовців полку та громадян міста [17, арк. 269-270]. Порадившись, мужі міста вирішили влаштувати для *«визволителів»* зустріч за *«руськими традиціями»* – *«з хлібом, сіллю»*, із священиками і хоругвами та у присутності героїв Світової війни, які під знаменами Георгія-Побєдоносця заслужили звання Георгієвських кавалерів [18, арк. 18 зв.]. Денікінців також зустрічала делегація міських іудеїв на чолі з рабином та головою єврейської общини.

Однак надії вкрай переляканої єврейської громади на мирний вступ *«севастопольців»* у *«рідні стіни»* не справдилися. Частина денікінців вночі все ж таки встигла відчутно пограбувати місцевих багатіїв та *«очистили»* полиці єврейських крамничок. Але на цей раз, враховуючи щедre частування та прихильне ставлення до повернення *«твердої»* влади, денікінці відступили від непорушної традиції – не з'гвалтували жодної жінки [19, арк. 117].

Зазначимо, що на теренах Гайсинщини першою справою денікінців стало відродження всіх підвалин державної влади, які діяла в Російській імперії до початку революційних заворушень 1917 р. Зокрема, білогвардійці повернули відлік часу за Оліанським календарем [20, арк. 87]. Водночас негайно був оприлюднений наказ *«Російського Добровольчого коменданта м. Вінниці»* про те, що на всій території, окупованій підрозділами Добрармії, *«державною*

мовою встановлено російську» [21, с. 1]. Комендант міста наказав негайно на всіх будівлях, які залучилися для розміщення установ «нового порядку», вивішали «триколори», а в кімнатах на почесних місцях розмістити плакати «правителей Добровольческой армии». За ці заходи персональну відповідальність ніс голова міста О. Осовський [17, арк. 257].

Відновила свою діяльність колишня так звана цензова повітова управа на чолі з дворянином-землевласником Й. Равським, та його заступниками М. Сивіцьким і мировим посередником В. Розовим. [22, арк. 269].

Військовий начальник повіту полковник М. Карпінський зразу зазначив хто тут «господар» і, згідно «останніх штатів Російської імперії», негайно запровадив міську стражу в кількості 50 чоловік та призначив їм відповідне «жалованіє» [23, арк. 674]. Колишній царський генштабовець видав наказ: усім волосним і сільським старостам без його дозволу «не відлучатися з місця своєї служби і в робочий час завжди бути на місці» [22, арк. 288].

Насамперед, міська управа, мотивуючи тим, що органи місцевого самоуправління були обрані за законами Тимчасового уряду, звернулася до денікінської військової влади з проханням відновити їх діяльність у колишньому складі та в межах юрисдикції, які наказом №1 більшовицького Гайсинського ревкому від 24 березня 1919 р. була припинена [24, арк. 42]. Для забезпечення платоспроможності казначейства О. Осовський висунув пропозицію про реалізацію цукру всіх цукроварень повіту [24, арк. 87-87 зв.].

Завершивши «Гайсинську операцію», генерал Я. Слащов розмістив свій штаб у місті. Вже 21 жовтня 1919 р. в Гайсин прибула вся свита, а генералу та його родині надали найкращі в місті апартаменти – будинок адвоката А. Литваківського. Офіцерів розмістили по домівках заможних євреїв та інших поважних гайсинчан, будинки яких стояли в центрі міста. Навіть 20 солдат з кіньми потрапили в готелі Л. Урмана і Л. Кушніра [25, арк. 8-8 зв.].

Із перших годин окупації Гайсина за свою жажливу «роботу» взялися білогвардійські каральні органи. Дані про «врагов Российской империи» надали колишні місцеві таємні агенти жандармського корпусу та окремі «сознательные граждане».

Разом з тим, частина місцевих громадських діячів покладала надію, що денікінці не насміляться переслідувати тих, хто співпрацював з усіма владними режимами, що діяли в місті в останні роки. На таку поблажливість окупантів сподівався єврейський активіст І. Нотович.

Якраз у цей час набула чинності Постанова РНК УНР про асигнування в розпорядження Міністерства єврейських справ (МЄС) 20 млн. грн для надання допомоги єврейському населенню міст і містечок, які постраждали від погромів [26, арк. 9]. Місто Гайсин було внесено до реєстру 68 населених пунктів, які потребували допомоги. За даними з місць, погромницькі акції завдали гайсинським євреям збитків на 500 тис. крб. Однак МЄС виділило Гайсину лише 245 тис. грн. [27, арк. 6 зв.]. На рахунок комітету з Кам'янця-Подільського надійшла вже сума у розмірі 241499 грив., з яких 187550 грив.

встигли розподілити між постраждали єврейськими родинами [17, арк. 272].

Звісно, денікінський комендант наказав голові комітету допомоги постраждалим євреям І. Нотовичу негайно передати кошти в користування нової влади, на що останній це зробити відмовився. Ясна річ, що такого нахабства з боку єврейського чиновника денікінці не сприйняли. Навіть звернення авторитетної духовної особи не вплинуло на денікінських карателів. Через декілька днів І. Нотовича розстріляли [17, арк. 273].

Трагічна доля спіткала агента продовольчого відділу міської управи А. Дробіковського, котрий, за доносом якогось «сексота», також опинився на нарах гайсинської буцегарні та згодом втратив життя [17, арк. 278].

Подібна доля дісталася члену ревкомісії гайсинського робітничого кооперативу «Труд» Р. Сніцаренку та службовцю Х. Довбинштейну, які були розстріляні за відмову видати «добровольцям» готівкові кошти [28, с. 6].

Із перших днів окупації Гайсинщини білогвардійці оголосили загальну мобілізацію і приступили до формування додаткових військових підрозділів. Так, в Гайсині командування ЗСПР утворило окремий 4-й батальйон в складі 75-го Севастопольського пішого полку. Він знаходився у розпорядженні військового командування і в будь-який час міг бути використаний на фронті. Водночас, щоб задовольнити потреби у військовій силі для охорони так званого «порядку», білогвардійці вирішили організувати Гайсинську офіцерську роту, залучивши до її складу офіцерів і прапорщиків, здебільшого тих, хто у свій час проходив службу в Гайсині. Войовничі амбіції місцевих відставних чинів колишньої царської армії репрезентував новоявлений командир роти полковник С. Михайловський [29]. Вже 20 жовтня в приміщенні міської гімназії він скликав усіх «співчуваючих Добрармії з метою зібрання допомоги для неї» і отримав відчутну фінансову й матеріальну підтримку з боку прихильників «білої» Росії [17, арк. 279].

Відомо, що головним завданням цього підрозділу була підтримка належного порядку в місті та населених пунктах повіту. Але не раз вони здійснювали рейди за межі міста і повіту. Так, за даними міської стражі, офіцерська рота протягом 26-30 жовтня виконувала завдання військової влади й охороною міста не займалася [30, арк. 327].

Про зловісну діяльність окремих службовців Гайсинського карального загону відомо таке: «...золотопогонник Георгій Бобровицький /.../ та група контрреволюціонерів особливо прославилася своїми кривавими розправами ще в 1919 році під час поїздки по Гайсинському повіті каральної експедиції, пам'ятної всім «офіцерської роти звірства». Особливо шаленіли вони в м. Соболівці /.../ розстрілювали і палили житла робітників Соболівського заводу...» [31, с. 89].

Нам вдалося знайти дані ще про декількох осіб із цього підрозділу. Зокрема, там служили полковник В.Ф. Хрулевич (з дворян Челябінської губ.), підпоручик М.І. Римар (37 р. із селян), підпоручик Г.М. Бобровицький (23 р., з місцевих селян),

Л.М. Бобровицький (28 р.), С.В. Месков (33 р. із селян Київщини), Л.М. Лужецький (32 р., громадянин Польщі) та підпоручик А.М. Сікорський (29 р., громадянин Польщі) [32, арк. 108-112 зв.].

Крім означеної вище офіцерської роти, в місті був організований ще один білогвардійський підрозділ, укомплектований із гімназистів, здатних носити зброю. Для бранців так званої учнівської роти у приміщенні чоловічої гімназії був організований відповідний вишкіл, який здійснювали досвідчені *«муштровики»* з числа офіцерів-гайсинчан [33, арк. 175]. Загалом, місто Гайсин виглядало як потужна військова залага, буквально *«нашпигована»* людьми зі зброєю. Тут ще розміщалися 4-й батальйон 75-го пішого Севастопольського полку, Гайсинська офіцерська та учнівська роти, 133-й Сімферопольський полк, окремі підрозділи 42-го Донського полку, 134-й піхотний Феодосійський полк, відділ і радіостанція *«Освагу»*, рота охорони, військовий етап №72 ЗСПР, летучий перев'язочний загін 5-ї піхотної дивізії, а також діяв табір для військовополонених [17, арк. 301, 331, 373, 381]. Знайшов собі місце біля вокзалу обоз 133-го піхотного Сімферопольського полку в складі 14 офіцерів, 91 солдата, 50 возів і 110 коней [25, арк. 20]. А командир якоїсь півроты поручик Дойбанг розмістив частину підрозділу в готелі *«Брістоль»*, встановивши в номерах подвійні нари, лавки і столи. Окремий взвод розселив по квартирах у приватних будинках [25, арк. 19]. Загалом 64 гайсинських домовласники (переважно з числа заможних євреїв), будинки яких розміщалися в центральній частині міста, змушені були *«прихистили»* близько 70 офіцерів із різних підрозділів Добрармії, поступившись власним житлом на їх користь [25, арк. 14-15].

Окупанти, сформовані з числа дворянства, звикли до гарних харчів та щедрого застілля. Тому для забезпечення життя офіцерів та їх сімей денікінці зазвичай використали військову силу, застосовуючи масштабні реквізиції. Зокрема за тиждень з 19-24 жовтня в Кузьминцях добровольці 134 Феодосійського полку з'їли 5 корів і 4 бика, 135 Керч Енікопський полк спожив 5 корів, 4 батарея 14-ї артилерійської бригади спожила 1 бика і 1 телицю та прихопила з собою *«на дорогу»* ще 6 корів [34, арк. 113-113 зв.].

У Зятківцях 11-денний *«постой»* 133-го Сімферопольського, 134-го Феодосійського та 135-го Керч-Енікальського полків обійшовся тамтешнім мешканцям дорого. Денікінці відібрали у селян 2-х коней, 34 голови ВРХ, 7 свиней, 30 шт. овець, 217 шт. курей. За це не заплатили жодної копійки за вилучені зазначені продовольчі ресурси [35, арк. 134-134 зв.].

Аналогічним чином поводитися денікінці на території інших сіл. Про грабунки добровольців можна переконатися з інформації, яка надійшла з с. Нижня Кропивна: *«У перші ж ніч забрали вони в селян корови, свині, вівці, коні, овес і т. п. Все це взято без грошей. Селяни кажуть: Кацапи кацапнею; грабують краще большевиків. Приїдється за них братись»* [36, с. 31].

Звертаючись до стану освітніх закладів, які працювали в Гайсині підчас денікінської окупації, потрібно визначити, що в основі політики уряду А. Денікіна лежала традиційна для Російської імперії

ідеологема: ніякого українського народу не існувало, а на території «*споконовічно руських земель*» мешкала лише «*малоруська гілка*» «*русского народа*». Тому першочерговою вимогою військової адміністрації стало відновлення системи народної освіти, яка була чинна в Російській імперії до жовтневого перевороту 1917 р.

Відновлення навчання російською мовою в Гайсині найбільш радикальна частина міської інтелігенції сприйняла за належне, адже попередні спроби українізації закладів освіти та культури, за їхніми заявами, трактувалися як «*петлюрівщина, бандитизм*» [37, с. 36].

Пріоритетне ставлення до насадження усього російського підштовхнуло денікінський режим до відвертого вандалізму. Так, утворена в Києві так звана «Комісія для збирання матеріалів з історії визвольної війни від більшовиків», до діяльності якої безпосередньо були причетні відомі чорносотенці В. Шульгін і А. Савенко, визначила список 118 українських книжок, що підлягали знищенню. Серед них твори В. Винниченка, М. Грушевського, Б. Грінченка, С. Єфремова, І. Огієнка, М. Старицько-Черняхівської, Т. Шевченка та ін. Зокрема, білогвардійці знищували всі видання, в яких висвітлювалася правдива історія України [38, с. 1].

Загалом, стремління до відновлення «*великої, єдиної і неподільної Росії*», тобто збереження колишнього монархічного ладу і територіальної цілісності Російської імперії та її політичного і культурного панування, було головною метою білогвардійського руху. Окупантів не зупиняли ніякі обмеження та застороги й тому у досягненні цієї мети вони користувалися будь-якими засобами і методами боротьби за панування власних великодержавних амбіцій.

Зазначимо, отаман А. Волинець на початку грудня 1919 р. знову скликав учасників повстанського загону й у районах Брацлава-Гайсина-Христинівки-Умані розпочав боротьбу проти окупантів. Зокрема, уманський повітовий начальник, передбачаючи неабиякі неприємності. повідомляв командування ЗСПР, що на теренах Гайсинщини сформувався повстанський загін, який спроможний захопити Христинівку та Умань. Він наполегливо прохав штаб Новоросійської області «*про призначення залоги до Умані, хоча б однієї роти*» [39, с. 476]. Через декілька днів загін А. Волинця вже в складі близько 600 чоловік здійснив рейд поблизу Христинівки, яку обороняло декілька десятків наляканих стражників. Тому для знищення повстанців А. Волинця командування білогвардійців вислало 2-й Зведено-гвардійський полк. Однак несподівана успішна операція армії УНР щодо захоплення Липовця змусила білогвардійців змінити плани. Замість проведення каральної операції проти повстанців А. Волинця полк спішно був відправлений на оборону Христинівського залізничного вузла [39, с. 476].

Неабияку паніку в стані добровольців викликали тактичні дії отамана Ю. Тютюнника. Виявилось, що напередодні денікінські контррозвідники та командири військових частин отримали телеграму такого змісту: «*16 грудня 1919 року. Усім предстваникам денікінської влади, усім командирам військових частин. З наказу Головного Отамана військ Української Народної Республіки я з частиною республіканських військ, прорвавши фронт, вишов у*

тил Денікінської армії для об'єднання повстанців з метою остаточної ліквідації усіх адміністративних і військових установ, створених Денікіним в Україні. Військовим частинам Добровольчої Армії у дводобовий термін наказую або від'їхати на Дон або перейти на бік республіканської влади України. Представникам Денікінської влади наказую залишити Україну. Тим, хто не виконає наказу, – смерть. Командуючий Київською групою військ отаман Тютюнник Юрко» [40, с. 98].

Звістка надійшла в Гайсин під час проведення благодійного концерту в міській гімназії, чим викликала шок у зібраної там прихильників «русской государственности» [33, арк. 175]. Знаючи, що Ю. Тютюнник не кидає «слів на вітер», на ранок 16 грудня окупанти вибралися із займаних приміщень і тихенько, без параду, виступили з Гайсина. Однак навіть у панічному стані денікінці вночі встигли влаштувати в місті єврейський погром, відбираючи цінні речі, гроші та інше «добро», яке змогли донести чи вивезти [19, арк. 117]. Разом з ними відбула частина службовців і так званих «полленачів». Накивав п'ятами голова повітовою управи Й. Равський, його заступник В. Савіцький та частина гласних земських зборів [33, арк. 182].

Отже, 2-місячна (16.10 – 16.12. 1919 р.) окупація Гайсинщини військами Добрармії не принесла обіцяних «стабільності, порядку і процвітання». Денікінська влада виявила повну ідентичність патріархальному укладу колишньої царської Росії, відновлюючи ганебну політику великодержавного шовінізму. Мародерство, убивства та єврейські погроми стали звичайним явищем у місцях дислокації білогвардійських військ. Добровольці, повернувши колишні інституції царського управління, перетворили їх в інструментарій для забезпечення потреб ЗСНР. Задекларованих фінансових надходжень на культурно-освітні заходи та розвиток інфраструктури міського господарства уряд генерала А. Денікіна не виділяв. Навпаки, за цей час міська казна «полегшала» на солідну суму в розмірі понад 690 тис. крб., які окупанти вилучили з бюджету міста [41, арк. 434, 496].

Зважаючи, що викладені вище матеріали стали першою спробою щодо висвітлення білогвардійської окупації окремого регіону Поділля, варто продовжити такі дослідження й поширювати історичну правду про антиукраїнську сутність так званого «русского мира» та його провідників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920). – М.: Наука, 1966.
2. Солдатенко В. Осінь 1919 року: Основні чинники розриву соборного фронту / Валерій, Солдатенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Випуск 39.
3. Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920 рр.) / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003.
4. Від Правильства Соборної України // Село. – 1919. – №20.
5. По повіту // Народня думка. – 1919. – №11.
6. Головний Отаман на фронті // Україна. – 1919. - №36.

7. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1919 / Упоряд. Генерал О. Вишнівський. – Нью-Йорк: Видавництво «Червона калин», 1971.
8. Народна думка. – 1919. – №19.
9. Державний архів Вінницької обл. (Далі - ДАВіО), ф.Р-4242, оп. 1, спр. 9.
10. ЦДАВО України, ф. 538, оп. 1, спр. 96.
11. Смирнов О.С. Генерал Слащов-Крымский. Победы, эмиграция, возвращение / О.С. Смирнов. – М.: Вече, 2013.
12. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння: Наукова монографія. – Київ: Темпора, 2006.
13. ЦДАВО України, ф. 1419, оп. 1, спр. 24.
14. Слащов Я. Материалы по истории гражданской войны в России. Гайсинская операция /Я.Слащов //Военный вестник, 1922. №11.
15. Последние бои Вооруженных Сил Юга России / Составление, научная редакция, предисловие и комментарии доктора исторических наук С.В. Волкова. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007.
16. Селянин. Дописи. Гайсин // Народна воля. – 1919. – Ч. 6 (222).
17. ДАВіО, ф.Д-286, оп. 3, спр. 11.
18. ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 192.
19. ДАВіО, ф.Р-4260, оп. 1, спр. 8.
20. ДАВіО, ф. 286, оп. 3, спр. 12.
21. Офіційний відділ // Шлях. – 1919. – №79.
22. ДАВіО, ф.Р-893, оп. 1, спр. 1.
23. ДАВіО, ф.Р-286, оп. 1, спр. 98.
24. ДАВіО, оп. 1, спр. 44.
25. ДАВіО, оп. 1, спр. 268.
26. ЦДАВО України, ф. 1113, оп. 4, спр. 2.
27. ЦДАВО України, ф. 2060, оп. 1, спр. 7.
28. Рекрут В. 115 років кооперативного поступу. До річниці створення першого на Вінниччині – Гайсинського споживчого товариства / Валерій, Рекрут // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск (ДВ-вкладка), 2012. – №24.
29. 75-й пехотный Севастопольский полк// Режим доступа: www.gwar.mil.ru/army/95/
30. ДАВіО, ф.Д-286, оп. 1, спр. 97.
31. ГА СБУ, ф. 13, спр. 514. Год работы. Сборник статей и материалов о деятельности Подгубчека за 1921 год. – Винница: Издан. Подгубчека, 1922.
32. ДАВіО, ф.Р-6023, оп. 4, спр. 16131, Т.1.
33. ДАВіО, ф.Д-286, оп. 3, спр. 10.
34. ЦДАВО України, ф. 119, оп. 1, спр. 3.
35. Держархів Вінницької обл., ф.Р-384, оп. 1, спр. 10.
36. З життя Поділля. Як грабують денікінці // Село, 1919. – №22.
37. Нестеренко В.А. Українізація на Поділлі у 20–30-х роках ХХ сторіччя. Основні напрями, наслідки, недоліки та особливості / В.А. Нестеренко – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003.
38. Денікінські вандали // України. – 1919. – №46.
39. Ковальчук М.А. Повстансько-партизанський рух проти білогвардійців на Поділлі (жовтень 1919 - січень 1920 рр.) / А.М. Ковальчук //Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 19: На пошану В.А. Смолія.,
40. Юрко Тютюнник. Зимовий похід 1919-20 рр. – Коломия – Київ, 1923.
41. ДАВіО, ф.Д-286, оп. 1, спр. 390.